§ 15. Правы чалавека і грамадзяніна ў Рэспубліцы Беларусь

Мы ўсе розныя — мы ўсе роўныя?

10 снежня — Дзень правоў чалавека

Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах
1966 г.

1948 г.
Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека

Міжнародны пакт аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах
1966 г.

Канвенцыі

- Супраць катаванняў
- Аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі
- Аб правах дзіцяці
- Аб правах людзей з інваліднасцю
- Аб ліквідацыі дыскрымінацыі ў дачыненні да жанчын

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь
Чалавек, яго правы і свабоды з'яўляюцца найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай грамадства і дзяржавы

Прынцыпы	Віды правоў
Усеагульнасць і неад'емнасць	Асабістыя
Узаемасувязь і непадзельнасць	Палітычныя
Роўнасць і недыскрымінацыя	Эканамічныя
Удзел і ўключэнне ўсіх	Сацыяльныя
Адказнасць дзяржавы за забеспячэнне правоў	Культурныя

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

Паняцце, прынцыпы і пакаленні правоў чалавека. Чаму Дзень правоў чалавека адзначаецца 10 снежня? Таму што менавіта ў гэты дзень у 1948 г. Генеральная Асамблея Арганізацыі Аб'яднаных Нацый (ААН) прыняла Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека. Значэнне гэтага міжнароднага дакумента ў тым, што ў ім былі абвешчаны **правы чалавека** — неад'емныя, уласцівыя кожнаму чалавеку ад нараджэння, незалежна ад яго расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных ці іншых перакананняў, этнічнага паходжання, маёмаснага або іншага становішча.

Вельмі важнае значэнне маюць міжнародныя дакументы і пагадненні аб правах чалавека, якія абавязаны выконваць усе дзяржавы, што далучыліся да іх. Найважнейшымі характарыстыкамі правоў чалавека з'яўляюцца ўніверсальнасць, неад'емнасць, непадзельнасць, узаемазвязанасць і ўзаемазалежнасць.

Прынцыпы правоў чалавека

Правы чалавека ўніверсальныя	Кожны мае права карыстацца правамі чалавека, без усялякіх адрозненняў з-за расавай або этнічнай прыналежнасці, колеру скуры, полу, інваліднасці, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, нараджэння, маёмаснага або іншага становішча
Правы чалавека неад'емныя	Правы чалавека нельга страціць, паколькі яны маюць дачыненне да самога факта чалавечага існавання, яны ўласцівыя ўсім людзям, маюць натуральны характар
Правы чалавека непадзельныя, узаемазалежныя і ўзаемазвязаныя	Розныя правы чалавека па сутнасці звязаны паміж сабой і не могуць разглядацца паасобку. Ажыццяўленне аднаго права залежыць ад ажыццяўлення многіх іншых правоў, і няма ніводнага права, якое было б важнейшым за астатнія

Дзеянне якога прынцыпу правоў чалавека абмяжоўваецца ці прыпыняецца ў выпадку, калі нехта прызнаны вінаватым у здзяйсненні злачынства і пазбаўлены волі ў адпаведнасці з прыгаворам суда? ■

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

Паняцце «правы чалавека» змяняецца з часам. Невыпадкова аўтары Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека адмовіліся вызначыць нейкі адзіны пералік правоў, прызнаючы магчымасць з'яўлення новых правоў чалавека. Сёння вылучаюцца «тры пакаленні» правоў чалавека як этапы, звязаныя з часам прызнання правоў чалавека грамадствам і ўключэннем іх у канстытуцыі розных дзяржаў. «Першае пакаленне» (правы свабоды) — грамадзянскія і палітычныя правы, «другое пакаленне» (правы роўнасці) — сацыяльныя, эканамічныя і культурныя правы, «трэцяе пакаленне» — калектыўныя правы (правы салідарнасці).

Міжнародныя стандарты па абароне правоў чалавека. Чаму ўключэння нормаў па правах чалавека ў канстытуцыі асобных дзяржаў было недастаткова і ўзнікла неабходнасць у міжнародных пагадненнях?

Прыгадайце з курса гісторыі, што такое генацыд.

Найбуйнейшым на тэрыторыі Беларусі месцам масавага знішчэння людзей у гады акупацыі падчас Другой сусветнай вайны з'яўляўся лагер смерці «Трасцянец». Па колькасці ахвяр ён займае 4-е месца пасля такіх сумна вядомых канцэнтрацыйных лагераў у Еўропе, як Асвенцім, Майданак і Трэблінка.

Як вы думаеце, чаму галоўны помнік у мемарыяльным комплексе «Трасцянец» называецца «Брама памяці»?

Пасля Другой сусветнай вайны ў ходзе стварэння Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і суда над нацысцкімі злачынцамі ў Нюрнбергу члены міжнароднай супольнасці далі ўрачыстае абяцанне не дапускаць надалей здзяйснення злачынстваў супраць чалавечнасці.

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека была прынята ў якасці ўзору правілаў, якіх абавязаны прытрымлівацца ўсе народы і краіны.

Дэкларацыя правоў чалавека — усеагульны ўзор магчымасцей?

Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека складаецца з 30 артыкулаў і з'яўляецца асноватворным дакументам гістарычнай значнасці. У ёй, упершыню ў гісторыі чалавецтва, былі вызначаны асноўныя правы чалавека, якія неабходна абараняць на міжнародным узроўні. З моманту свайго прыняцця ў 1948 г. Дэкларацыя была перакладзена на больш чым 500 моў і паслужыла арыенцірам для канстытуцый многіх дзяржаў.

Дакажыце прыкладамі з тэксту дакументаў, што ідэі Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека знайшлі адлюстраванне ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. ■

Аднак аднаго абвяшчэння правоў недастаткова, каб яны сталі абавязковымі для выканання, правы павінны быць замацаваны міжнароднымі дагаворамі. Таму ў 1966 г. Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый былі таксама прыняты два пакты ў галіне правоў чалавека: Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах і Міжнародны пакт аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах. Разам з Усеагульнай дэкларацыяй правоў чалавека гэтыя дакументы ўтвараюць Міжнародны біль аб правах чалавека.

Таксама быў прыняты цэлы шэраг міжнародных дакументаў — *канвенцый* для ліквідацыі дыскрымінацыі і абароны правоў канкрэтных груп насельніцтва: аб ліквідацыі расавай дыскрымінацыі, аб ліквідацыі ўсіх формаў дыскрымінацыі ў дачыненні да жанчын, супраць катаванняў і іншых жорсткіх, бесчалавечных ці прыніжаючых годнасць відаў абыходжання і пакарання, аб правах дзіцяці, аб правах людзей з інваліднасцю і інш. Канвенцыі носяць абавязковы характар для дзяржаў, якія іх падпісалі.

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

Важнае значэнне ў сферы выканання правоў чалавека маюць дагаворныя органы ААН. Гэта камітэты незалежных экспертаў, якія назіраюць за выкананнем асноўных міжнародных дагавораў у галіне правоў чалавека.

Сучасны лагатып правоў чалавека спалучае ў сабе сілуэты рукі і птушкі, што сімвалізуе мірны ўклад ва ўмацаванне правоў чалавека, нягледзячы на культурныя і моўныя бар'еры.

Знайдзіце плакаты, прысвечаныя Дню правоў чалавека. Якія сімвалы на іх сустракаюцца часцей за ўсё? ■

Стварыце свой плакат, прысвечаны правам чалавека. ■

У галіне правоў чалавека Беларусь супрацоўнічае і з іншымі арганізацыямі, у прыватнасці з Арганізацыяй па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе (АБСЕ).

Правы і абавязкі грамадзяніна Рэспублікі Беларусь. Рэспубліка Беларусь забяспечвае адпаведнасць свайго заканадаўства асноўным палажэнням міжнародных дакументаў аб правах чалавека. Раздзел II Канстытуцыі «Асоба, грамадства, дзяржава» прысвечаны правам і свабодам чалавека і грамадзяніна, а таксама абавязкам грамадзян перад дзяржавай і дзяржавы перад грамадзянамі. Як адзначаецца ў артыкуле 2, чалавек, яго правы, свабоды і гарантыі іх рэалізацыі з'яўляюцца найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай грамадства і дзяржавы. Дзяржава адказная перад грамадзянінам за стварэнне ўмоў для свабоднага і годнага развіцця асобы. Грамадзянін адказны перад дзяржавай за няўхільнае выкананне абавязкаў, якія ўскладзены на яго Канстытуцыяй.

Правы чалавека грунтуюцца на роўнасці ўсіх людзей перад законам, з'яўляюцца неад'емнымі і гарантаваны кожнаму, хто знаходзіцца ў сферы дзеяння беларускага заканадаўства. Пры гэтым ажыццяўленне правоў і свабод аднаго чалавека не павінна парушаць правы і свабоды іншых людзей. У асабліва складаных

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

сітуацыях дзяржава можа на пэўны час абмежаваць правы чалавека. Паводле Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь гэта магчыма ў інтарэсах нацыянальнай бяспекі, грамадскага парадку, абароны маралі, здароўя насельніцтва, правоў і свабод іншых асоб.

Разгледзім найважнейшыя правы, зафіксаваныя ў Канстытуцыі.

Асабістыя правы

- **Права на жыццё**
- **Права на свабоду, недатыкальнасць і годнасць асобы**
- **Права на тайну асабістага жыцця**
- **Права на недатыкальнасць жылля**
- **Права на свабоду перамяшчэння і выбар месца жыхарства**
- **Права на самастойнае вызначэнне адносін да рэлігіі**
- **Права на ўступленне ў шлюб і стварэнне сям'і**
- **Права захоўваць нацыянальную прыналежнасць і выбіраць мову зносін**
- **Права на судовую абарону**
- **Права на юрыдычную дапамогу**

У артыкуле 24 Канстытуцыі зафіксавана, што кожны чалавек мае права на жыццё. Дзяржава абараняе жыццё чалавека ад любых супрацьпраўных замахаў. З правам на жыццё цесна звязана праблема смяротнай кары, якая сёння існуе ў розных краінах (ЗША, Кітай, Індыя і інш.). Заканадаўства Рэспублікі Беларусь дапускае ўжыванне смяротнай кары як выключнай меры пакарання за асабліва цяжкія злачынствы і толькі згодна з прыгаворам суда. Пытанне пра адмену смяротнай кары ў нашай краіне абмяркоўвалася на рэспубліканскім рэферэндуме ў 1996 г. Супраць адмены смяротнай кары ў нашай краіне выказаліся 80,44 % грамадзян, якія ўдзельнічалі ў галасаванні.

Дзяржава забяспечвае *свабоду*, *недатыкальнасць* і *годнасць асобы*. Абмежаванне або пазбаўленне асабістай свабоды дапускаецца ў выпадках і ў парадку, прадугледжаных законам. *Права*

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

на тайну асабістага жыцця замацоўвае права кожнага на абарону ад незаконнага ўмяшання ў яго асабістае жыццё, у тым ліку ад замаху на тайну яго карэспандэнцыі, тэлефонных і іншых паведамленняў.

Палітычныя правы. У адрозненне ад асабістых правоў многія палітычныя правы і свабоды належаць толькі грамадзянам Рэспублікі Беларусь.

Палітычныя правы

Кожны мае права

- **На свабоду поглядаў, перакананняў і іх свабоднае выказванне (свабода слова і свабода друку)**
- **На свабоду сходаў, мітынгаў, вулічных шэсцяў, дэманстрацый і пікетавання**
- **На свабоду аб'яднанняў**
- **Накіроўваць звароты ў дзяржаўныя органы**

Грамадзянін мае права

- **Удзельнічаць у вырашэнні дзяржаўных спраў**
- **Выбіраць і быць выбраным у дзяржаўныя органы**
- **На роўны доступ да любых пасад у дзяржаўных органах**
- **На атрыманне, захоўванне і распаўсюджванне поўнай, дакладнай і своечасовай інфармацыі аб дзейнасці дзяржаўных органаў, грамадскіх аб'яднанняў, аб палітычным, эканамічным, культурным і міжнародным жыцці, стане навакольнага асяроддзя**

Абмяркуйце і аргументуйце, чаму многія палітычныя правы належаць толькі грамадзянам беларускай дзяржавы? ■

Сацыяльныя і эканамічныя правы ахопліваюць сферу працы, занятасці, дабрабыту людзей. Так, кожны чалавек мае права на *годны ўзровень жыцця*, уключаючы дастатковае харчаванне, адзенне, жыллё і пастаяннае паляпшэнне неабходных для гэтага ўмоў.

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

Сацыяльныя і эканамічныя правы

- **Права на годны ўзровень жыцця**
- **Права на працу (выбар прафесіі, роду заняткаў і работы)**
- **Права на абарону эканамічных і сацыяльных інтарэсаў (уключаючы права на аб'яднанне ў прафесійныя саюзы, права на забастоўку)**
- **Права на справядлівую долю ўзнагароджання за працу**
- **Права на адпачынак**
- **Права ўласнасці**
- **Права на жыллё**
- **Права на ахову здароўя**
- **Права на сацыяльнае забеспячэнне ў старасці, у выпадку хваробы, інваліднасці, страты працаздольнасці, страты карміцеля і ў іншых выпадках, прадугледжаных законам**

Культурныя правы забяспечваюць духоўнае развіццё чалавека. Агульная сярэдняя і прафесійна-тэхнічная адукацыя ў нашай краіне даступная і бясплатная для ўсіх, а сярэдняя спецыяльная і вышэйшая адукацыя даступная ў адпаведнасці са здольнасцямі кожнага і бясплатная пры ўмове праходжання па конкурсе ў абраную ўстанову адукацыі. Права на ўдзел у культурным жыцці забяспечваецца агульнадаступнасцю каштоўнасцей айчыннай і сусветнай культуры, якія знаходзяцца ў дзяржаўных і грамадскіх фондах, развіццём сеткі культурна-асветных устаноў.

Культурныя правы

- **Права на адукацыю**
- **Права на ўдзел у культурным жыцці**
- **Свабода мастацкай, навуковай, тэхнічнай творчасці і выкладання**

Таксама Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь замацавана *права на спрыяльнае навакольнае асяроддзе* і на пакрыццё шкоды, прычыненай парушэннем гэтага права. У розных даследаваннях яно разглядаецца альбо як асабістае права кожнага чалавека, альбо як сацыяльнае права. У цяперашні час дадзенае права з'яўляецца асноватворным сярод *экалагічных правоў* чалавека.

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

Наяўнасць правоў і свабод прадугледжвае таксама абавязкі і адказнасць чалавека перад грамадствам і дзяржавай. Дзяржава, у якой ва ўсіх будуць толькі правы, але не будзе абавязкаў, не зможа доўга існаваць. Разгледзім, напрыклад, абавязак плаціць падаткі. Калі падаткі не будуць выплачвацца, дзяржава не зможа забяспечыць грамадзянам у выпадку хваробы медыцынскую дапамогу, будзе вымушана закрыць школы.

Канстытуцыйныя абавязкі

Кожны, хто знаходзіцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, абавязаны:

- **выконваць Канстытуцыю, законы і паважаць нацыянальныя традыцыі;**
- **паважаць годнасць, правы, свабоды, законныя інтарэсы іншых асоб;**
- **берагчы гістарычна-культурную, духоўную спадчыну і іншыя нацыянальныя каштоўнасці;**
- **ахоўваць прыроднае асяроддзе**

Грамадзяне Рэспублікі Беларусь абавязаны:

- **прымаць удзел у фінансаванні дзяржаўных расходаў шляхам выплаты дзяржаўных падаткаў, пошлін і іншых плацяжоў;**
- **абараняць Рэспубліку Беларусь**

У сваю чаргу дзяржава абавязана прымаць усе даступныя ёй меры дзеля стварэння ўнутранага і міжнароднага парадку, неабходнага для поўнага ажыццяўлення правоў і свабод грамадзян Рэспублікі Беларусь, прадугледжаных Канстытуцыяй.

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

?

1. Правы чалавека — гэта правілы, што забяспечваюць абарону годнасці і свабоды кожнага асобнага чалавека?
2. Вызначце, які прынцып правоў чалавека ілюструюць словы: «Ідэал свабоднай чалавечай асобы, свабоднай ад страху і нястачы, можа быць ажыццёўлены, толькі калі будуць створаны такія ўмовы, пры якіх кожны можа карыстацца сваімі эканамічнымі, сацыяльнымі і культурнымі правамі гэтак, як і сваімі грамадзянскімі і палітычнымі правамі» (Міжнародны пакт аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах, 1966).
3. У чым падабенства і адрозненні паміж:
   - правамі чалавека і правамі грамадзяніна?
   - дэкларацыяй і канвенцыяй?
4. Дапоўніце табліцу «Пакаленні правоў чалавека» канкрэтнымі прыкладамі правоў чалавека. Выкарыстоўваючы веды з гісторыі, растлумачце, чаму яны сфарміраваліся менавіта ў гэты час.

Першае пакаленне	Другое пакаленне	Трэцяе пакаленне
з канца XVIII ст. да пачатку XX ст.	**з другой паловы XIX ст. да сярэдзіны XX ст.**	**другая палова XX ст.**
грамадзянскія (асабістыя) і палітычныя	**сацыяльныя, эканамічныя і культурныя**	**калектыўныя правы**

5. Растлумачце, чаму выкананне грамадзянамі сваіх абавязкаў — гэта найважнейшая ўмова рэалізацыі іх правоў.

Правядзіце міні-даследаванне «Правы чалавека пасля Нюрнберга». Дзейнасць Міжнароднага ваеннага трыбунала нярэдка называюць «Нюрнбергскім эпілогам». Якія ваенныя злачынствы асудзілі на працэсе ў Нюрнбергу (20 лістапада 1945 — 1 кастрычніка 1946 гг.)? Запоўніце табліцу: суаднясіце правы і іх парушэнні, якія мелі месца ў гады Другой сусветнай вайны.

Правы чалавека	Парушэнні

Правообладатель Адукацыя і выхаванне